

TEATR SƏNƏTİ

UOT 792

<https://doi.org/10.52094/2221-7584.2025.37.119>

Səkinə Babayeva Şakir qızı
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant
babayevas.1008@gmail.com

AZƏRBAYCAN TEATRINDA İNNOVATİV TEXNOLOGİYALARDAN İSTİFADƏ

Xülasə: Bu müasir nailiyyətlərin ənənəvi teatr təcrübələrinə necə daxil edildiyinin bildirilməsini nəzərə tutan Azərbaycan teatrında innovativ texnologiyalardan istifadənin tətbiqi barədə ümumi məlumat verməkdir. Teatr sənəti demək olar ki, bütün sahələrin kulminasiya nöqtəsidir. Bu baxımdan teatr haqqında maraqlı fikir söyləmək olar. Uzun illərdir ki, teatr sahəsində çalışan yaradıcı xadimlər yeni texnologiyaları mənimsəmək üçün əllərindən gələni edirlər. Kifayət qədər sürətlə inkişaf edən və multimedia texnologiyalarından istifadə edilməklə müxtəlif növ tamaşalar və oyunlar tərtib olunur. Və səhnə, musiqi və işıqlandırmada müxtəlif növ rəqəmsal avadanlıq, cihazlar, kompüter proqramları, qadjetlər və internet texnologiyalarından istifadə olunur. Teatr kontekstində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə müasir teatrşünasların mülahizələrinə əsas verir, teatrın tərəqqisi ilə bağlı müəyyən proqnozlar verir. Hər halda yeni multimedia texnologiyaları artıq sürətlə teatr sənətində standartla çevrilir.

Əsrlər boyu texnoloji tərəqqi teatr istehsalını kəskin şəkildə dəyişdirdi. Bugünkü teatrlar qabaqcıl işıqlandırma sistemləri, səs gücləndirmə və rekvizitlər və dəst dizaynları üçün 3D çap da daxil olmaqla mürəkkəb texnologiyalardan ibarətdir. Bu yeniliklər təkcə vizual və eşitmə təcrübəsini deyil, həm də dekorasiya və geyim dizaynerləri üçün yaradıcılıq imkanlarını genişləndirir.

Açar sözlər: Azərbaycan teatırı, innovativ texnologiyalar, 3D səs, dizayn, teatr sənəti

Giriş

Əsrlər boyu texnoloji tərəqqi teatr istehsalını kəskin şəkildə dəyişdirdi. Bugünkü teatrlar qabaqcıl işıqlandırma sistemləri, səs gücləndirmə və rekvizitlər və dəst dizaynları üçün 3D çap da daxil olmaqla mürəkkəb texnologiyalardan ibarətdir. Bu yeniliklər təkcə vizual və eşitmə təcrübəsini deyil, həm də dekorasiya və geyim dizaynerləri üçün yaradıcılıq imkanlarını genişləndirir (4).

Azərbaycan teatrında innovativ texnologiyalardan istifadə getdikcə artan tendensiya və tamaşaların təkmilləşdirilməsinə, yaradıcılıq imkanlarının genişləndirilməsinə və daha geniş auditoriyaya çatmasına kömək edir. Bu cür texnologiyaların Azərbaycan teatrına necə daxil edildiyinə dair ümumi məlumat aşağıdakıdır.

Rəqəmsal dekorasiya və proyeksiya xəritələri: Proyeksiya xəritələri indi müasir Azərbaycan teatrının mühüm alətlərindən biri kimi geniş vüsət alır və bu, parlaq, immersiv səhnə dizaynı imkanını verir. Rəqəmsal proqnozlar qaçışda dekorasiyanı dəyişdirməyə imkan verir, əldə edilməsi çətin və ya ənənəvi set dizaynında çox bahalı vizual effektlərin geniş spektrini təklif edir. Bu, real və virtual dünyaları bir araya gətirərək hekayələri innovativ şəkildə izah etməyə imkan verir. Məsələn, rəqəmsal proqnozlarda mənzərələr, tarixi mühitlər və ya hətta hekayəyə təbəqələr əlavə edən mücərrəd vizuallar ola bilər.

Virtual və genişlənmiş reallıq: Hələ nisbətən yeni olsa da, VR və AR Azərbaycan teatrında, xüsusən eksperimental və ya avanqard tamaşalarda öz izlərini qoymağa başlayıb. AR fiziki mərhələyə xüsusi eynək və ya ekranlardan istifadə etməklə görə biləcəyi virtual elementlər əlavə edə bilər; bu arada, immersiv teatr təcrübələrində insanlar virtual aləmlərin iştirakçılarına çevrilə və ya VR-dən istifadə edərək hekayə xətti ilə əlaqə saxlaya bilərlər.

İnteraktiv tamaşalar: Texnologiya tamaşaçıların performansına təsir göstərə biləcəyi interaktiv təcrübələr yaratmaq üçün də istifadə olunur. Məsələn, tamaşaçılar real vaxt rejimində oyunçularla əlaqə saxlamaq və ya parametrləri dəyişmək üçün mobil proqramlar və ya digər rəqəmsal cihazlardan istifadə edə bilərlər. Bu cür ifa tamaşaçı ilə danışılan hekayə arasında daha dərin əlaqə yaradır.

Rəqəmsal musiqinin səs dizaynı və inteqrasiyası: O, immersiv dinləmə təcrübəsi yaratmaq üçün 3D audio və binaural audio sistemləri də daxil olmaqla müxtəlif innovativ audio texnologiyalarını tətbiq edir. Rəqəmsal musiqi sistemləri canlı və qeydə alınmış musiqinin aktyorların çıxışları ilə problemsiz inteqrasiyası vasitəsilə daha mürəkkəb səs mənzərələrinin yaradılmasına imkan

verir. Bu texnologiyalar emosiyaları vurğulamağa və ya bütöv bir istehsalı sürreallaşdırmağa yönəlmiş incə səs mənzərələrini təmin edir.

Hərəkət çəkmə və robot texnikası: Bəzi eksperimental teatr əsərləri aktyorun hərəkətlərini izləmək və onları rəqəmsal avatar və ya cizgi personajına köçürmək üçün hərəkət tutma texnologiyasından istifadə edir. Eynilə, kukla robotları və ya digər avtomatlaşdırılmış sistemlər səhnədə kuklaları və ya digər mexaniki obyektləri canlandırmaq yolu ilə hekayələrin imkanlarını genişləndirir.

Canlı yayım və rəqəmsal platformalar: İnternetin qlobal əhatə dairəsini nəzərə alaraq, Azərbaycan teatr şirkətləri beynəlxalq tamaşaçılarla əlaqə saxlamaq üçün öz tamaşalarını onlayn yayımlamağa başlayıblar. Bəzi tamaşalar canlı yayımlanır, digərləri isə yazılır və tələb olunarsa təqdim olunur.

Bu, Azərbaycan teatrını daha geniş qlobal tamaşaçılara tanıtmaya kömək edir və xüsusilə coğrafi və ya digər məhdudiyyətlərə görə şəxsən iştirak edə bilməyənlər üçün tamaşalara daha geniş çıxış imkanı verir.

Süni İntellekt və Məlumat Analitikası: Aktyorların hərəkətləri və səs modulyasiyaları kimi səhnə şərtlərinə real vaxtda uyğunlaşan ağıllı işıq və səs sistemlərinin yaradılmasında süni intellekt araşdırılmağa başlayır. Bundan əlavə, məlumat analitikası teatr şirkətlərinin tamaşaçı seçimləri haqqında məlumat verməklə gələcək şou istehsallarını təkmilləşdirə bilər. Süni intellektlə təchiz edilən sistemlər tendensiyaları və rəyləri təhlil edərək auditoriya üçün daha cəlbədar və hədəflənmiş təcrübələr yaratmağa kömək edə bilər.

Sosial Media və Tamaşaçı Nişanı: Teatr sahəsində texnoloji yenilik nümunəsi olmadığından, sosial media platformalarından strateji istifadə, tamaşadan əvvəl və sonra tamaşaçı cəlb etmək üçün çox güclü bir tanıtım vasitəsinə çevrildi və onlara mütəmadi rəy bildirmək. Əsasən, Azərbaycan teatr şirkətləri bu sosial media platformalarından səhnəarxası materialları, tizer videolarını paylaşmaq və teatr tamaşaçıları ilə birbaşa ünsiyyət qurmaq üçün getdikcə daha çox istifadə edirlər.

Araşdırmalarımız göstərir ki, incəsənət sahələri informasiya texnologiyalarından asılı olaraq bir neçə qrupa bölünür. Müəyyən rəqəmsal avadanlıq və kompüterlərdən istifadə etməklə yaradılan və gələcəkdə təkrarlanan və nümayiş etdirilən sənət sahələri informasiya texnologiyalarından asılıdır. Bu gün teatrlarda müasir vizual texnologiyalar geniş şəkildə öyrənilir, sınaqdan keçirilir və ənənəvi teatr üsulları ilə birgə tətbiq edilir. Bu səbəbdən də teatr məkanında mövcud olan sərhədləri, məkanları ayırd etmək, təhlil etmək çətinləşir. Düşünürük ki, multimedia texnologiyaları yaxın gələcəkdə sərhədləri

sındırmaqla və yeni çoxqatlı mühit yaratmaqla səhnənin xəyali ifa məkanını genişləndirəcək. Bundan əlavə, multimedia tamaşaları və proyeksiyaları teatrın istənilən yerində, hətta teatr binasından kənarda da göstərmək olar (5).

Bunlardan başqa yeni texnologiyaların nailiyyətləri müasir ssenarinin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təkan verir. Bu nailiyyətlər də öz növbəsində ssenarinin həllində yeni bədii sintez yaratmağa imkan verir. Bu gün işıq və təsvir dizaynında müxtəlif rəqəmsal cihazların, ekranların və kompüter proqramları ilə idarə olunan video proyeksiyaların istifadəsi üstünlük təşkil edən ifadə vasitələridir. Rəqəmsal vasitələr teatr rəssamının istifadə etdiyi ənənəvi alət və materialları əvəz edir. Məhz bu vasitələrin köməyi ilə səhnədə ideya və bədii həllərə uyğun müəyyən, bəzən qeyri-adi, fantastik ab-hava yaranır. Amma bütün bu ideyaları və vizual həlləri əldə etmək üçün səhnə lazımı avadanlıqla təchiz edilməli, işıq və səs rejissorları, media və proqramçı-rəssamlar kifayət qədər bacarıqlı olmalıdır.

Akademik Milli Dram Teatrının binası 2011-ci ildə əsaslı yenidənqurmada sonra istifadəyə verilib. Teatr yeni texnologiyalar əsasında müxtəlif növ avadanlıqlarla, o cümlədən Almaniya istehsalı olan səs avadanlıqları ilə təchiz olunub. Bu avadanlıq ən qabaqcıl texnologiyaların nümunəsidir. İstehsalçının mütəxəssisləri teatrın İP ünvanına daxil olaraq uzaq məsafədən belə avadanlıqlarda müxtəlif növ mürəkkəb nasazlıqları aradan qaldıra bilirlər. Hətta minlərlə kilometr məsafədən bu avadanlıqdan istifadəni dayandırmaq mümkündür. Bütün bunlar müasir teatrın informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından asılılığının bariz göstəricisidir. Bu tip avadanlıqların kifayət qədər bahalı olduğunu nəzərə alsaq, gələcəkdə belə texniki çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün yerli mütəxəssislərin olması vacibdir. Bu gün Azərbaycan teatrlarında istifadə olunan arxa paltar və dekorasiyaların hazırlanmasında müxtəlif yeni texnologiyalardan istifadə olunur.

Tamaşa səhnələşdirən teatr rəssamı tərəfindən hazırlanmış rəqəmsal eskizlər müvafiq printerlərdən istifadə etməklə müxtəlif növ materiallarda əvvəlcədən çap oluna bilər. Ssenoqrafiyanın ilkin eskizini rəqəmsal platformada, rəqəmsal planşetdə də əvvəlcədən etmək olar. 3D (üçölçülülük) printerlər bəzək və xassələri hazırlamaq üçün də istifadə edilə bilər. Bu cür texnologiyalardan istifadə eynəkləri yaxşı kondisioner edir. Müxtəlif növ işıqlandırma texnologiyaları da tamaşaçıların zövqünü oxşayır (1, s. 3).

Hər cür yeni texnologiyalardan, rəqəmsal avadanlıqlardan və kompüter proqramlarından istifadə teatr üçün yeni imkanlar açır. Kompüter

proqramlarının ssenari aləti və materialı kimi istifadəsi rəssamın üslubuna və düşüncəsinə təsir göstərir.

Vizual: Teatrda vizual hekayələr qədim yunan təcrübələrindən müasir texnoloji möcüzələrə qədər inkişaf edən zəngin tarixə malikdir. Tarixən teatr tamaşaları vizual olaraq heyrətamiz təqdimatlarla tamaşaçıları ovsunlamağı hədəfləyib. Qədim yunanlar aktyorları havaya qaldırmaq üçün kran kimi mexaniki cihazlardan istifadə edərək uçuşu simulyasiya edirdilər ki, bu da onların oyunlarına dramatik bir element əlavə edirdi.

3D çap rekvizitlərin və dəstlərin yaradılmasını sadələşdirərək dəst dizaynını dəyişdirdi. Dizaynerlər indi 3D proqram təminatından istifadə edərək öz baxışlarını yarada və bu dizaynları asanlıqla fiziki prototiplərə çevirə bilirlər. Bu texnologiya nəinki xeyli vaxta və əməyə qənaət edir, həm də dizaynerlərə müxtəlif dizaynlarla eksperiment aparmağa imkan verir və teatr tamaşalarının səmərəliliyini və yaradıcılığını artırır.

Azərbaycanda ilk dəfə Playback teatrı janrında tamaşa hazırlanıb və 3D qrafikalı sosial animasiyalı sosial çarx formasında ictimaiyyətə təqdim edilib. Bullinq və nifrət nitqinin müxtəlif formaları psixoloq-konsultantlar tərəfindən təhlil edilib və “Şah Mat” teatrının kollektivi tərəfindən vahid tamaşa formasında səhnələşdirilib. Sosial çarx Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondunun maliyyə dəstəyi ilə “Playback (oxucu hekayələri teatrı) nifrət nitqinə, bullinqə qarşı” layihəsi çərçivəsində hazırlanıb (2, s. 4).

Teatr festivalları və eksperimental layihələr: Azərbaycan beynəlxalq teatr festivallarında da fəal iştirak edir, burada yeni texnologiyalar teatr sənətinin innovativ formalarının təqdim olunmasında mühüm rol oynayır. Məsələn, Azərbaycan Teatr Festivalı və ya Bakı 2015 kimi festivallarda bir çox teatrlar tamaşaçı ilə qarşılıqlı əlaqə yaratmaq üçün dəstlərin 3D çapı və ya mobil proqramların istifadəsi kimi ən son texnologiyalardan istifadə etməklə innovativ tamaşalar təqdim edirlər.

Mobil və onlayn platformalar: Teatr tamaşalarının yayımlanması üçün internet platformalarından istifadə də eyni dərəcədə vacibdir. Son illər Azərbaycanda öz tamaşalarını onlayn yayımlayan teatr təşəbbüsləri yaranıb və bununla da ölkədən kənarda da daxil olmaqla daha geniş auditoriyaya mədəniyyətə çıxış imkanı yaradılıb. Bu, öz əsərlərini beynəlxalq tamaşaçılara təqdim etmək və yeni tamaşaçılar cəlb etmək istəyən teatrlar üçün xüsusilə vacibdir.

3D çap, avtomatlaşdırma və mürəkkəb armatur sistemləri kimi qabaqcıl texnologiyaların integrasiyası teatrı dərinlən dəyişdirərək, müasir tamaşaların

həm tamaşaçılığını, həm də funksionallığını artırdı. Bu yeniliklər daha mürəkkəb və dinamik quruluş dizaynlarına, sadələşdirilmiş səhnə dəyişikliklərinə və daha təhlükəsiz, daha cəlbəedici tamaşalara imkan verir. Texnologiya təkamül etməyə davam etdikcə, teatrlara tamaşaçıları heç vaxt görmədiyi kimi valeh edən və hopduran təcrübələr təqdim etməyə imkan verən yeni yaradıcılıq imkanları açır (5).

Nəticə

Azərbaycan teatrında innovativ texnologiyalar təkcə bədii imkanları genişləndirmir, həm də teatr sənəti haqqında təsəvvürü dəyişir. Bu, tamaşaçılarla yeni qarşılıqlı əlaqə formaları yaradır, daha çox eksperimental əsərlərə yol açır və teatrların mədəni inkişafın ön sıralarında qalmasına şərait yaradır. Eyni zamanda, aktyorluq və dramaturgiya kimi ənənəvi teatr dəyərlərinə xələl gətirmədən texnologiyadan ahəngdar şəkildə istifadə olunması vacibdir.

Texnologiyanın yaradıcı axtarışlara inteqrasiyası davam edəcək bir tendensiyaadır – xüsusən də texnologiyada irəliləyişlər ortaya çıxmağa davam etdikcə. Teatr marketinqinin çiçəklənəcəyi gözlənilir, yeganə məhdudiyyət səhnənin dizaynında, eləcə də səhnə tamaşalarında virtual realıq kimi qabaqcıl texnologiyanın meydana çıxmasıdır. Bu həm də tamaşaçının maraqlı məzmun vasitəsilə cəlb olunmasını tələb edir.

Bu irəliləyişlərə baxmayaraq, Azərbaycan teatrında innovativ texnologiyaların geniş tətbiqi ilə bağlı çətinliklər, məsələn, xərclər, xüsusi bacarıqlara ehtiyac və texniki məhdudiyyətlər mövcuddur. Bununla belə, incəsənət və texnologiyaya artan sərmayə ilə Azərbaycanın teatr səhnəsi getdikcə rəqəmsal elementləri özündə cəmləşdirir və bu, rəssamlara yeni yaradıcılıq üföqlərini kəşf etməyə imkan verir. Daha çox teatr texnologiya və innovasiyaları sınaqdan keçirdikcə, Azərbaycan teatrında ənənə və müasirliyin vəhdəti tamaşaçılara təzə və dinamik təcrübələr təqdim edərək inkişaf etməyə davam edəcək.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İbraqim-Xəlil İbraqimova Khadija. Scenic Design Stages In The Azerbaijani State Academic National Drama Theater. Bakı – 2014 December. S. 3
2. Вагабова Эмира Рагим Гызы. Азербайджанский оперный театр в начале XX века pdf 2015. septeber. s.4
3. Aliyev Elshad. The application problem of internet and multimedia technologies in modern theatre in Azerbaijan pdf. 2021

4. Qurbanova Mina. Teatr və müasir texnologiyalar. URL: <https://teatro.az/az/post/minaxanim-qurbanova---teatr-ve-muasir-texnologiyalar-778>
5. How Technology Has Changed The Theatre. URL: <https://www.alltalent.com/article/how-technology-has-changed-the-theatre>
6. Talib-Zadeh Aydin. The Azerbaijani Theatre: past to present. URL: <http://www.visions.az/en/news/238/7094705d/>
7. <https://culture.gov.az/en/common-news/15101>

Sakina Babayeva

APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN AZERBAIJANI THEATRE

Summary: The introduction of innovative technologies in Azerbaijani theater aims to provide general information on how modern achievements are incorporated into traditional theater practices. Theater is the culmination of almost all areas of art. From this point of view, an interesting idea can be made about theater. For many years, creative figures working in the theater field have been doing their best to master new technologies. Various types of performances and plays are being staged using fairly rapidly developing and multimedia technologies. And various types of digital equipment, devices, computer programs, gadgets and Internet technologies are used in the staging, music and lighting. The use of information and communication technologies in the theater context provides the basis for the considerations of modern theater scholars, and makes certain predictions regarding the progress of theater. In any case, new multimedia technologies are rapidly becoming a standard in theater art.

Technological advancements over the centuries have dramatically altered theatrical production. Today's theatres incorporate sophisticated technologies including advanced lighting systems, sound amplification, and 3D printing for props and set designs. These innovations not only enhance the visual and auditory experience but also expand creative possibilities for set and costume designers.

Key words: Azerbaijani theater, innovative technologies, 3D sound, design, theater art

Сакина Бабаева

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ТЕАТРЕ

Резюме: Применение инновационных технологий в азербайджанском театре направлено на предоставление общей информации о том, как современные достижения внедряются в традиционные театральные практики. Театр является кульминацией почти всех отраслей искусства. С этой точки зрения о театре можно сказать интересное мнение. Творческие люди, работающие в сфере театра, уже много лет стараются осваивать новые технологии. Готовятся различные виды спектаклей и игр с использованием достаточно быстро развивающихся и мультимедийных технологий, а на сцене, музыкальном и световом оборудовании используются различные виды цифрового оборудования, устройств, компьютерных программ, гаджетов и интернет-технологий. Использование информационных и коммуникационных технологий в контексте театра дает основу для суждений современных театроведов и позволяет сделать определенные прогнозы относительно развития театра. В любом случае новые мультимедийные технологии уже стремительно становятся стандартом театрального искусства.

Технологические достижения на протяжении столетий кардинально изменили театральное производство. Современные театры используют сложные технологии, включая передовые системы освещения, звукоусиление и 3D-печать для реквизита и декораций. Эти инновации не только улучшают визуальный и слуховой опыт, но и расширяют творческие возможности для художников-декораторов и костюмеров.

Ключевые слова: Азербайджанский театр, инновационные технологии, 3D звук, дизайн, театральное искусство.